

ชุมชนบ้านคำน้อย

หมู่ที่ 4 ต.คำแคน อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น (ป่าชุมชนภูวัด)

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย

RECOFTC - The Center for People and Forests, Thailand

“คนท้องถิ่น คือ กุญแจที่สำคัญ สู่ป่าที่สมบูรณ์”

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า

RECOFTC-The Center for People and Forests

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า - รีคอฟ (RECOFTC) ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2530 เป็นองค์กรที่มีลักษณะเฉพาะและมีความสำคัญในแวดวงของงานด้านวนศาสตร์ชุมชนและยังเป็นองค์กรความร่วมมือในระดับประเทศที่ไม่แสวงหาผลกำไร เป็นองค์กรที่มีความเชี่ยวชาญในการเสริมสร้างศักยภาพด้านวนศาสตร์ชุมชนและการพัฒนาการจัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน รีคอฟดำเนินงานโดยความร่วมมือกับเครือข่ายยุทธศาสตร์และภาคีพันธมิตรซึ่งรวมถึง ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรภาคประชาสังคม ภาคธุรกิจ ชุมชนท้องถิ่น รวมถึงสถาบันวิจัยและสถาบันการศึกษาทั้งในระดับประเทศและภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ด้วยประสบการณ์ในระดับนานาชาติที่มากกว่า 20 ปีภายใต้แนวทางที่หลากหลายในการเสริมสร้างศักยภาพที่ครอบคลุมถึงการวิเคราะห์และศึกษาวิจัย การสร้างพื้นที่สาธิต และจัดทำเอกสารด้านการฝึกอบรม โดยเป็นองค์กรที่ร่วมสร้างนวัตกรรมเพื่อแก้ปัญหาทางวนศาสตร์ชุมชน บนหลักการในสิทธิที่เข้มแข็ง, มีธรรมาภิบาล และการแบ่งปันผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

วิสัยทัศน์

ชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการจัดการภูมินิเวศป่าไม้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน

ภารกิจ

เสริมสร้างศักยภาพความสามารถในทุกกระดับเพื่อหนุนช่วยและสนับสนุนคนในภูมิภาคเอเชียแปซิฟิกในการพัฒนาป่าชุมชนและการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ-สังคมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

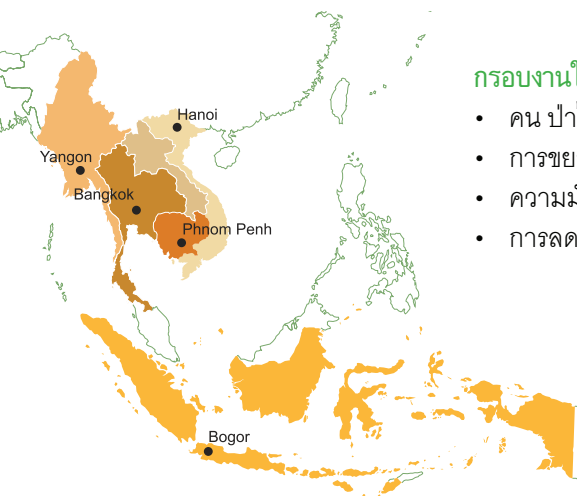
กรอบงานในการทำงาน

- คน ป่าไม้ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
- การขยายงานป่าชุมชนและการจัดการป่าอย่างยั่งยืน
- ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตท้องถิ่น
- การลดปัญหาความขัดแย้งด้านป่าไม้

เราทำงานที่ไหนบ้าง

ครอบคลุมภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก โดยมีแผนงานระดับประเทศ ใน 5 ประเทศ คือ

- ประเทศไทย
- ประเทศกัมพูชา
- ประเทศเวียดนาม
- ประเทศอินโดนีเซีย
- ประเทศพม่า

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย

RECOFTC – The Center for People and Forests, Thailand

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย หรือ รีคอฟ-ประเทศไทย (RECOFTC-Thailand) ได้รับการพัฒนาขึ้นในปี พ.ศ. 2536 จากโครงการที่มีการทำงานในพื้นที่และเน้นงานวิจัยเป็นหลัก ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า (RECOFTC) โดยมีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์กับการขับเคลื่อนงานด้านป่ากับชุมชน ทั้งในระดับพื้นที่และระดับนโยบาย โดยดำเนินงานในประเด็นคนกับป่า ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ การเสริมสร้างศักยภาพความเข้มแข็งให้องค์กรชุมชน ผู้จัดการป่า และผู้ปฏิบัติงาน ทั้งรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน ให้สามารถจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในพื้นที่ที่ชุมชนดูแลจัดการได้อย่างยั่งยืน และการส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายป่าชุมชน-ประเทศไทย เพื่อการขยายแนวคิดป่าชุมชนและการจัดการป่าอย่างยั่งยืนผ่านกระบวนการ วิจัยเชิงปฏิบัติการ การฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ การจัดเวทีประชุมและสัมมนา ระดับท้องถิ่นและระดับชาติร่วมกับองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งให้ความสำคัญกับเยาวชน ในฐานะที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการสร้าง ความยั่งยืนแก่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในทุกๆ ระดับ โดยงานที่ผ่านมาคือการส่งเสริมผู้นำสนับสนุนองค์กรชุมชน และเครือข่ายเยาวชนเพื่อสานต่อเจตนารมณ์ของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป้าหมายตามภูมิภาคต่างๆ

วิสัยทัศน์

ชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการจัดการภูมินิเวศป่าไม้ที่มีความเป็นธรรมและเกิดความยั่งยืนทางระบบนิเวศ

เป้าหมาย

เกิดความมั่นคงของวิถีชีวิตและระบบนิเวศสำหรับชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทย โดยคำนึงถึงสิทธิชุมชน วัฒนธรรมและองค์ความรู้ท้องถิ่น ในการจัดการภูมินิเวศป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมและมีประสิทธิภาพ ภายใต้การสนับสนุนของภาครัฐและระบบกฎหมาย

กรอบงานและกิจกรรม

- **คนกับป่า ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ:** ให้ความสำคัญต่อชุมชนและภาคป่าไม้ในการปรับตัวและการสร้างมาตรการการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ
- **เสริมสร้างศักยภาพความเข้มแข็งให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย, องค์กรและผู้นำชุมชน:** ให้สามารถจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ในพื้นที่ที่ชุมชนดูแลได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน
- **ส่งเสริมและสนับสนุนเครือข่ายป่าชุมชนในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ:** เพื่อการขยายแนวคิดป่าชุมชนรวมถึงการยกระดับเพื่อนำไปสู่การขอเสนอเชิงนโยบายเพื่อการสนับสนุนจัดการป่าอย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านค้ำน้อย

หมู่ที่ 4 ต.คำแคน อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น (ป่าชุมชนภูวัด)

1. ประวัติชุมชน

บ้านค้ำน้อยเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2470 เดิมชื่อว่า “บ้านโป่งแล้ง” ได้มีราษฎรนำโดยนายทอง ดีเลิศ, นายปั้น พระชุมชัย และนายซอ พระชุมชัย ได้พากันอพยพมาจากหมู่บ้านพระยีน (ปัจจุบันคือบ้านพระยีน อ.พระยีน จ.ขอนแก่น) มาตั้งบ้านเรือนทำไร่เนาอยู่บริเวณใกล้กับเทือกเขาภูเม็ง (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของอุทยานแห่งชาติน้ำพอง) ต่อมาในปี พ.ศ. 2473 ได้มีราษฎรจำนวน 5 ครอบครัว คือ นายอาจ บุญปัญญา, นายชู โยกบุ, นายซี้ ดีเลิศ, นายหล้า เมริพันธ์ และนายดำ ได้อพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มเติม ต่อมาทางราชการจึงได้ประกาศจัดตั้งหมู่บ้านค้ำน้อยอย่างเป็นทางการ สำหรับประวัติและพัฒนากการหมู่บ้านค้ำน้อยรายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ประวัติหมู่บ้านและพัฒนากการจัดการทรัพยากร

ช่วงเวลา	สถานการณ์
พ.ศ.2470	เริ่มอพยพมาตั้งหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้านโป่งแล้ง
พ.ศ. 2473	อพยพมาเพิ่มอีก 5 ครอบครัว เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านค้ำน้อย อยู่ห่างจากอำเภอ มัญจาคีรีเป็นระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร รอบหมู่บ้านเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด อาทิ เสือ ช้าง หมูป่า เก้ง เส้นทางเข้าถึงเป็นทางเกวียนจากบ้านดอนโหมงถึงแก่นเดมา อาชีพหลัก ได้แก่ ทำไร่ ทำนา ปลูกปอ โดยใช้ควายเป็นแรงงานหลักในการไถนา นอกจากนี้มีการเลี้ยงวัว หมู เป็ด ไก่ สำหรับเป็นอาหาร มีวัด 1 แห่ง คือภูวัด (วัดป่า)

ช่วงเวลา	สถานการณ์
พ.ศ. 2507	จัดตั้งวัดแก้วพวงมาลัย (วัดบ้าน)
พ.ศ. 2512	ราษฎรเริ่มหันมาปลูกมันสำปะหลัง เนื่องจากราคาผลผลิตดีกว่าปอ และมีโรงงานรับซื้อมันสำปะหลังมาตั้งที่อำเภอบ้านไผ่
พ.ศ. 2513	มีโรงเรียนแห่งแรกในหมู่บ้าน โดยคิดค่าสี่ข้าวเป็นข้าวขาว 1 กระป๋องต่อข้าวเปลือก 1 หาบ
พ.ศ. 2518	สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท (รพช.) ดำเนินการพัฒนาเส้นทางเข้าถึงโดยปรับจากทางเกวียนเป็นถนนลูกรัง เส้นทางเริ่มต้นจากตำบลดอนโงม อำเภอหนองเรือ สิ้นสุดที่บ้านดอนแก่นเฒ่า ตำบลนางาม อำเภอมีชัยบุรี และเป็นช่วงปีที่เริ่มเกิดภาวะฝนแล้ง
พ.ศ. 2525	ราษฎรเริ่มบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำการเกษตร พร้อมๆ กับรัฐบาลเริ่มสำรวจพื้นที่เพื่อออกเอกสารสิทธิ์ประเภท สทก. ให้กับราษฎร
พ.ศ. 2528	พื้นที่ป่าเริ่มลดลง สัตว์ป่าขนาดใหญ่ เช่น เสือ และช้าง เริ่มหายไปจากบริเวณหมู่บ้าน และราษฎรเริ่มหันมาใช้รถไถเดินตามในการทำนาทำไร่ เพราะทำงานได้มากกว่าไถแรงงานควาย รัฐบาลเริ่มออกเอกสารสิทธิ์ประเภท สทก. ให้กับราษฎร
พ.ศ. 2522	จัดตั้งโรงเรียนบ้านคำน้อย เปิดสอนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 - 4
พ.ศ. 2526	สาธารณสุขเข้ามาส่งเสริมและแนะนำราษฎรให้สร้างและใช้ห้องน้ำ ห้องสุขา ในบริเวณที่อยู่อาศัย โดยให้ชาวบ้านกู้ยืมเงินจำนวน 600 บาทต่อครัวเรือนเพื่อสร้างห้องสุขา
พ.ศ. 2533	มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน
พ.ศ. 2534	ราษฎรเริ่มหันมาปลูกอ้อย เนื่องจากมีหน่วยงานมาส่งเสริม 1) โรงงานแก่งสนามนาง 2) โรงงานมิตรภูเขียว และเป็นช่วงที่ราษฎรเริ่มเลี้ยงวัวพันธุ์ต่างประเทศ เช่น ฮินดูบราซิล
พ.ศ. 2537	จัดตั้งศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้านโดยได้รับการสนับสนุนจากกรมศาสนา
พ.ศ. 2540	ราษฎรเริ่มปลูกยูคาลิปตัส
พ.ศ. 2543	รัฐบาลเรียกเก็บเอกสารสิทธิ์ประเภท สทก. กลับคืนจากราษฎร

คำขวัญประจำหมู่บ้านคำน้อย คือ “ถิ่นเกษตรกรรม พระธรรมคู่บ้าน เมืองโบราณภูวัด ตลาดน้ดมันแกว เพรศแพ้วภูเขามิ่ง แสนร่มเย็นหนองคำน้อย”

วิสัยทัศน์การพัฒนาหมู่บ้าน คือ “ภายในปี พ.ศ. 2555 บ้านคำน้อยจะเป็นชุมชนที่เด่น ด้านการพัฒนาอาชีพสามารถสร้างงาน สร้างรายได้ให้กับสมาชิกในชุมชนโดยยึดหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ตามแนวพระราชดำริ มีโครงสร้างด้านสาธารณูปโภคที่ดี และสามารถอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างกลมกลืน”

2. ลักษณะทางกายภาพ

บ้านคำน้อย ตั้งอยู่ในขอบเขตการปกครองหมู่ที่ 4 ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัด ขอนแก่น ตั้งอยู่ห่างอำเภอมัญจาคีรี 32 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่นประมาณ 60 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 2,324 ไร่ ลักษณะพื้นที่ทั่วไปเป็นที่ราบ มีความลาดชันเล็กน้อย พื้นที่ ร้อยละ 90 เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ไร่นา อ้อย และมันสำปะหลัง สลับกับพื้นที่ ป่าธรรมชาติ ป่าหัวไร่ปลายนา มีห้วยคำน้อยไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สภาพ ดินมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย มีแนวเขตติดต่อกับภูเม็งซึ่งเป็นเขตอุทยานแห่งชาติน้ำพอง พื้นที่โดยรอบล้อมรอบด้วยพื้นที่เกษตรกรรม นาข้าว ไร่อ้อย และมันสำปะหลัง ฯลฯ

ทิศเหนือ	ติดต่อกับเขตอุทยานแห่งชาติน้ำพอง บ้านดอนแก่นเฒ่า อำเภอนองเรือ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านโนนคูณ ตำบลท่าศาลา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านน้อยกลาง ตำบลคำแคน
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านน้อยกลาง และบ้านคำแคนใต้ ตำบลคำแคน

บ้านคำน้อยมีลักษณะภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน มี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ตั้งแต่ช่วงเดือน มีนาคม-เดือนพฤษภาคม ฤดูฝน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน – เดือนตุลาคม ฤดูหนาว ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน - เดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 23.7 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 31 องศาเซลเซียส

3. ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคม และวัฒนธรรม

3.1 ประชากร กลุ่มฐานะ และอาชีพ

ปัจจุบันบ้านคำน้อยมีประชากรทั้งหมด 906 คน จำนวน 200 ครัวเรือน แยกเป็นเพศชาย 443 คน และเพศหญิง 463 คน มีประชากรวัยแรงงานช่วงอายุ 15-60 ปี จำนวน 517 คน คิด เป็นร้อยละ 57 โดยวัยแรงงานส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา คิดเป็นร้อยละ 20 รองลงมาจบการศึกษาระดับประถมศึกษาและระดับอนุปริญญา ร้อยละ 18 และ 7 ตามลำดับ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

อาชีพหลักของหมู่บ้านค่าน้อยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยราษฎรทุกคนครอบครัวจะทำนา ซึ่งในปัจจุบันรูปแบบการทำนานั้น พบว่า เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบจากการทำนาดำไปเป็นนาหว่าน เนื่องจากปริมาณฝนในแต่ละปีลดลงทำให้น้ำไม่เพียงพอที่จะทำนาดำ รวมถึงค่าแรงในการดำนามีราคาแพง แต่ยังคงนิยมทำนาดำมากกว่า ทั้งนี้ฤดูในการทำนาของหมู่บ้านจะเริ่มไถ หว่าน ตั้งแต่ช่วงเดือนพฤษภาคม และเริ่มเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนธันวาคม

ส่วนมันสำปะหลัง ปลูกปีละ 2 ครั้ง โดยครั้งแรกนิยมปลูกในช่วงเดือนมีนาคม สามารถเก็บเกี่ยวได้ตั้งแต่อายุ 5 เดือนเป็นต้นไป แต่นิยมเก็บเกี่ยวในช่วงเดือนพฤษภาคมของทุกปี

การปลูกอ้อย นิยมปลูกใน 2 ช่วงเวลา ได้แก่ ช่วงเดือนมีนาคมเรียกว่า “อ้อยต้นฝน” และ ช่วงเดือนตุลาคมถึงธันวาคม เรียกว่า “อ้อยข้ามแล้ง” ส่วนการเก็บเกี่ยวสามารถเก็บได้ตั้งแต่อ้อยมีอายุ 1 ปีขึ้นไป แต่จะเริ่มตัดตั้งแต่เดือนธันวาคมถึงมีนาคมซึ่งเป็นช่วงที่โรงงานเปิดรับซื้อผลผลิต

ส่วนอาชีพอื่นๆ นอกจากนี่จะเป็นการทำเพื่อหารายได้เสริม เช่น เพาะเห็ดกระด้าง เห็ดขอน ฯลฯ เลี้ยงปลา เช่น ปลานิล ปลาดุก และปลาดุก ในบ่อของตนเอง และบ่อส่วนรวม โดยสามารถจับได้ทุกๆ 3-4 เดือน เลี้ยงโคและหมู จำนวน 30-40 ตัวเรือน ไม่มีฤดูกาลขายที่แน่นอน ส่วนการเลี้ยงเป็ดจะนิยมเลี้ยงเป็ดเทศมากกว่าเป็ดพื้นบ้าน

3.2 แหล่งพลังงาน และ แหล่งน้ำในชุมชน

บ้านค้ำน้อยมีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน การประกอบอาหารใช้ไม้ฟืน ถ่าน และแก๊ส โดยส่วนใหญ่จะใช้ไม้ฟืนและถ่านซึ่งเก็บหาและเผาไว้ใช้เองในครัวเรือน แหล่งน้ำอุปโภคส่วนใหญ่ใช้จากระบบน้ำประปาในหมู่บ้าน (แหล่งน้ำผิวดิน) จากหนองค้ำน้อยผ่านระบบกรองฆ่าเชื้อโรค ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากศูนย์พัฒนาประชากรและชุมชน (ศูนย์มีชัย บ้านไผ่) โดยมีจำนวนครัวเรือนที่มีน้ำประปาใช้จำนวน 184 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 90 นอกจากนี้ยังมีบ่อน้ำผิวดินขุดไว้ใช้เองในครัวเรือน และน้ำฝน น้ำดื่มส่วนใหญ่มีโองเก็บกักน้ำฝนไว้ใช้เอง บางส่วนซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้าน ส่วนน้ำใช้ในภาคเกษตรกรรมจะอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก รองลงมาคือ บ่อน้ำผิวดิน และลำห้วยค้ำน้อย

3.3 การใช้ประโยชน์และการถือครองที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณบ้านค้ำน้อยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ทำสวน และปลูกไม้ผลไม้ยืนต้น แต่ละครักวเรือนส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ลักษณะการถือครองที่ดินส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิโดยจะเป็นการทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ รองลงมา เป็นสิทธิครอบครองทำกิน (สค.) และ นส.3 ก ตามลำดับ

3.4 รายได้และรายจ่ายครัวเรือน

บ้านค้ำน้อยมีผลิตภัณฑ์มวลรวมของหมู่บ้านคิดเป็นมูลค่า 70,000 บาท/ปี มีรายได้เฉลี่ยของประชากรตามเกณฑ์ จปฐ. ปี พ.ศ. 2550 จำนวน 25,000 บาท/คนปี เป็นรายได้จากภาคเกษตรเฉลี่ย 25,000 บาท/ครัวเรือน/ปี รายได้นอกภาคเกษตรเฉลี่ย 8,500 บาท/ครัวเรือน/ปี

3.5 การออมและภาวะหนี้สิน

ครัวเรือนในชุมชนส่วนใหญ่มีการออมเงินไว้บางส่วนซึ่งฝากประจำเดือนไว้กับกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต แต่ส่วนใหญ่จะใช้ในการลงทุนภาคเกษตร ส่วนภาวะหนี้สินแต่ละครัวเรือนร้อยละ 80 เป็นหนี้ โดยแหล่งหนี้สินส่วนใหญ่เป็นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) รองลงมาเป็นกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกองทุน กขคจ ตามลำดับ

3.6 กลุ่มองค์กรที่สำคัญในชุมชน

ชุมชนบ้านคำน้อยมีกลุ่มองค์กรต่าง ๆ จัดตั้งขึ้นมากมาย ทั้งที่เกิดขึ้นจากความต้องการของชุมชน เกิดขึ้นจากนโยบายของภาครัฐ และแรงผลักดันของหน่วยงานภายนอกต่าง ๆ อาทิ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กขคจ เริ่มในปี พ.ศ.2550 ซึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการชุมชนปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 150 คน มีเงินสะสมทั้งสิ้น 170,000 บาท ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ที่บทบาทสำคัญ อาทิ คณะกรรมการป่าชุมชน มีบทบาทหลักในการบริหารจัดการป่าชุมชนและประสานงานความร่วมมือจากกลุ่มองค์กรต่าง ๆ กลุ่มฅมาปนกิจ กลุ่มกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง กลุ่มกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเพาะเห็ดฟาง กลุ่มเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่

3.7 ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนท้องถิ่น

ชุมชนบ้านคำน้อยยังคงมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีมาจนถึงปัจจุบันคือฮีต 12 คอง 14 มีการจัดงานในเดือนต่างๆ ตามประเพณีดั้งเดิมของชุมชนชาวอีสาน โดยประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน ได้แก่ งานบุญข้าวฉี่ ในเดือนกุมภาพันธ์ งานบุญผะเหวด จัดในเดือนมีนาคม งานประเพณีบุญยอคน้ำ ซึ่งจัดขึ้นในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีบริเวณป่าชุมชนภูวัดซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการรำลึกถึงบุญคุณป่าภูวัดซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารในพื้นที่ งานบุญเบิกบ้าน ในเดือนพฤษภาคม งานบุญบั้งไฟ ในเดือนมิถุนายน งานบุญข้าวสารทในเดือนกันยายน เป็นต้น

4. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

4.1 พัฒนาการในการจัดการ

ป่าภูวัด ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าโคกหลวง ลักษณะทั่วไปเป็นภูเขาขนาดเล็ก ทอดตัวตามแนวทิศเหนือ-ทิศใต้ ขนานกับหมู่บ้าน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 285 เมตร ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นป่าเต็งรังสลับกับป่าเบญจพรรณที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ ในอดีตผืนป่าแห่งนี้มีอาณาเขตกว้างใหญ่ติดต่อกันหลายหมู่บ้าน มีทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ ต่อมาพื้นที่ถูกบุกรุกเพื่อ

ทำการเกษตรกรรม ตลอดจนปัญหาการลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์ ทิศเหนือติดต่อกับอำเภอ บ้านฝาง ทิศใต้ติดต่อกับบ้านคำแคนใต้ ทิศตะวันออกติดต่อกับตำบลพระยืน อำเภอพระยืน และ ตำบลท่าศาลา และทิศตะวันตกติดกับบ้านคำน้อย ต่อมาพื้นที่ถูกบุกรุกเพื่อทำการเกษตรกรรม ตลอดจนปัญหาการลักลอบตัดไม้และล่าสัตว์

พัฒนาการจัดการป่าชุมชนภูวด

ในอดีตพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านคำน้อยมีลักษณะเป็นป่าผืนใหญ่ มีทรัพยากรป่าไม้อุดม สมบูรณ์ ตลอดจนสัตว์ป่าหลากหลายชนิด เช่น ช้างป่า เสือโคร่ง เสือดาว เก้ง กวาง หมูป่า ฯลฯ ภายหลังเริ่มมีชาวบ้านอพยพเข้ามาจับจองหาที่ดินทำกินเพิ่มขึ้น มีการตัดไม้ บุกเบิกพื้นที่ ตัด ไม้ เพื่อทำการเกษตร ทำนา ทำไร่ มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้พื้นที่ป่าเริ่มลดลง

ปี พ.ศ. 2507 รัฐบาลประกาศให้พื้นที่ป่าบริเวณโดยรอบหมู่บ้านเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ป่าโคกหลวง

ปี พ.ศ. 2517 สัตว์ขนาดใหญ่ เช่น เสือ หายไปจากพื้นที่

ช่วงปี พ.ศ. 2520 พื้นที่ป่าลดลงเรื่อยๆ ไม้ใหญ่ถูกตัดออกไปจากพื้นที่แปรรูปขายให้กับ นายทุน พื้นที่ป่าเริ่มเปลี่ยนไปเป็นไร่และที่นา

ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2526-2528 เป็นช่วงที่รัฐออกเอกสารสิทธิ์ที่ทำกินให้กับชาว บ้าน (สทก.) มีการถางป่าเพื่อขายต่อการทำไร่มันสำปะหลัง การล่าสัตว์ ปัญหาไฟป่ารุนแรงขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ป่าถูกทำลายเพิ่มขึ้นอย่างมาก

ช่วงปี พ.ศ. 2534-2539 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกอ้อย เนื่องจากมีหน่วยงานมาส่งเสริม และมีโรงงานน้ำตาลตั้งอยู่ใกล้พื้นที่

ปี พ.ศ. 2540 เริ่มมีการปลูกยูคาลิปตัส พื้นที่ป่าถูกแบ่งกระจัดออกเป็นหย่อมๆ ป่าผืน ใหญ่เหลืออยู่เพียงบริเวณป่าภูวดและพื้นที่หัวไร่ปลายนาที่มีเจ้าของ ช่วงนี้เริ่มมีการตั้ง บทบัญญัติของหมู่บ้าน ห้ามตัดไม้ในป่าสงวนแห่งชาติแต่ยังไม่มีการจับกุมหรือมีบทลงโทษ

พ.ศ. 2545-2546 ชุมชนเข้ามามีการจัดการดูแลรักษาป่า จัดทำแนวกันไฟบริเวณป่าภูวด โดย ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลคำแคน มีการรณรงค์และห้ามตัด ไม้ทำลายป่า เพื่อสนองพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ

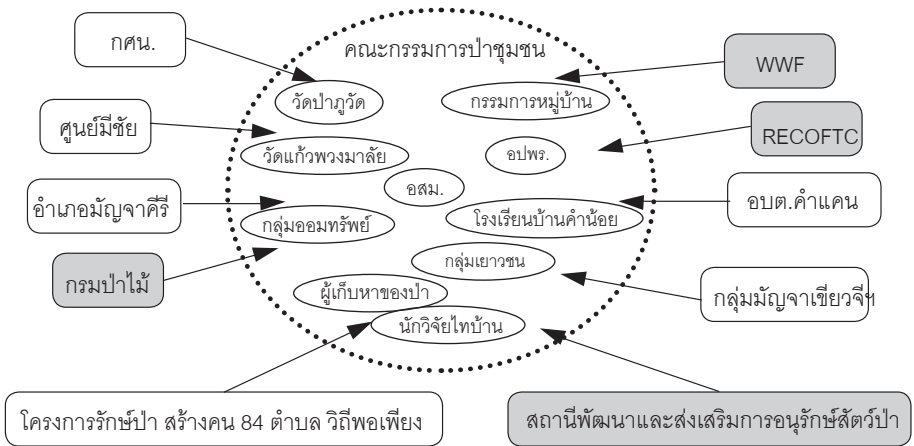
ปี พ.ศ. 2550 นายบุญมา ทันทหา ผู้ใหญ่บ้านคำน้อย ในขณะนั้น (ปัจจุบันนายบุญมา ทันทหา เป็นกำนัน ตำบลคำแคน) ได้เริ่มชักชวนชาวบ้านหันมาดูแลรักษาป่าภูวด มีการจัดรณรงค์ และประชาสัมพันธ์ ในชุมชน และเข้าร่วมกับโครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี WWF ประเทศไทย เดินทาง ไปศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่จังหวัดนครสวรรค์ และดำเนินการจัดประชาคม การจัดการป่าชุมชนขึ้น

ปี พ.ศ. 2551 เริ่มมีการบริหารจัดการและดูแลรักษาป่าอย่างเป็นทางการ สนับสนุนจากโครงการ มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน การประชาคมหมู่บ้าน กำหนดกฎระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่า จัดตั้งเรือนเพาะชำกล้าไม้ท้องถิ่น การสำรวจและประเมินทรัพยากรป่าชุมชน การลาดตระเวนป่า ทำแนวกันไฟปลูกป่า และการบวชป่า อบรม คำแคน เข้ามาสนับสนุนการทำแนวกันไฟและจัดชุดลาดตระเวนป้องกันไฟป่า ส่งผลให้ไม่มีไฟป่าเกิดขึ้น

พ.ศ. 2552–2554 (ปัจจุบัน) สภาพป่าบริเวณภูวัดมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ป่าเริ่มหนาแน่นขึ้น ลูกไม้เพิ่มขึ้น สัตว์ป่าเริ่มพบเห็นได้บ่อยขึ้น เช่น แอ้ ตะกวด เป็นต้น ของป่าผลิตจากป่า เช่น เห็ด กระเจียว อีรอก ฯลฯ เก็บหาได้มากขึ้น เริ่มมีชาวบ้านนอกพื้นที่ อำเภอพระยีน บ้านไผ่ เมืองพล ตลอดจนถึงจังหวัดขอนแก่นเข้ามาเก็บหาของป่าในพื้นที่ ไม่มีไฟป่า ตลอดจนไม่มีการลักลอบตัดไม้เถาถ่าน และดำเนินการวางแผนสำรวจและประเมินทรัพยากรป่าชุมชนครั้งที่ 2 และร่วมกับโครงการฯ หน่วยงานปกครองอำเภอ และหน่วยงานต่างๆ จัดงานวันสิ่งแวดล้อมโลก ประจำปี 2553 ขึ้นบริเวณป่าภูวัด ตลอดจนได้รับการขึ้นทะเบียนป่าชุมชนโดยกรมป่าไม้

4.2 กลุ่มองค์กรและแนวทางในการจัดการทรัพยากร

บทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนภูวัดแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลักคือ 1) กลุ่มองค์กรภายในชุมชน จำนวน 9 องค์กร และ 2) กลุ่มองค์กรภายนอกชุมชน จำนวน 10 องค์กร ซึ่งกลุ่มองค์กรภายในชุมชนได้แก่ 1) คณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 22 คน มีบทบาทเป็นกลไกหลักในการบริหารจัดการ วางแผน ดำเนินกิจกรรม และประสานความร่วมมือกับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน 2) คณะกรรมการหมู่บ้าน ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการจัดการป่าชุมชน 3) ที่พัทสงฆ์บุญญนิมิตร (วัดป่าภูวัด) เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนและสนับสนุนกลไกการจัดการป่า 4) อาสาสมัครป้องกันภัยพลเรือน (อปพร.) จัดทำแนวกันไฟและลาดตระเวนป่าร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน 5) วัดแก้วพวงมาลัย เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน 6) กลุ่มอสม.หมู่บ้าน, กลุ่มออมทรัพย์, กลุ่มเยาวชน เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน 7) นักวิจัยไทบ้าน เก็บข้อมูลทรัพยากรป่าชุมชนและประสานงานร่วมกับคณะกรรมการป่า 8) กลุ่มผู้เก็บหาของป่า เข้าร่วมกิจกรรมการจัดการป่าและรายงานสถานการณ์ป่า 9) โรงเรียนบ้านค่าน้อย เข้าร่วมกิจกรรมศูนย์ศึกษาธรรมชาติภูวัด ร่วมวางแผนและประสานงานกิจกรรมการจัดการป่า

ภาพที่ 1 ความสัมพันธ์ของกลุ่ม/องค์กรที่มีบทบาทต่อการจัดการป่าชุมชนภูวัด

โครงสร้างคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านค้ำน้อย

ประธาน	นายบุญมา ทันทา รสทป. (ที่ปรึกษา รสทป. ตำบลคำแคน)
รองประธาน	นายสุรชัย สุวรรณหาร รสทป.
เลขานุการ	นางทองสุก ทันทา รสทป.
เหรัญญิก	นายแสนทวี ดีเลิศ รสทป.
ผู้ช่วยเหรัญญิก	นายประธาน ทันทา
ฝ่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	นายทรงศักดิ์ ดีเลิศ
นายสนั่น คงไม้
นายอวน แวงทัย รสทป.
นายบุญหลาย สวัสดิ์เอื้อ
ฝ่ายป้องกันและปราบปราม	นายไสว ดีเลิศ รสทป.
นายหนูเวียง เหลลาวงสี รสทป.
นายสมควร วิเศษมี
นายประสาท สุตภูธร
นายธวัชชัย โพธิ์ปัญญา
นายบุญเลิศ พระขุนชัย

ฝ่ายประชาสัมพันธ์ นายสุพิน ทันทหา
 นายบุญโฮม เจริมแสน รสทป.
 นายนิคม คำมณีจันทร์ รสทป.

ฝ่ายติดตามและประเมินผล นายจันทา ทันทหา รสทป.
 นายค่านงค์ ธิลลาโพธิ์
 นายอนุชา แก้วเฮียง
 นายเสภา เครือเคา

กฎระเบียบป่าชุมชนภูวด

1. ห้ามตัดไม้ในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนมีโทษปรับไม่เกิน 10,000 บาท
2. ห้ามบุกรุก แคว้งถาง และจุดไฟเผาป่าชุมชน ฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาท
3. ห้ามล่าสัตว์ และจับสัตว์ทุกชนิดในเขตป่าชุมชน ฝ่าฝืนมีโทษปรับ 1,000 บาท
4. การเก็บหาเห็ด ไข่มดแดง พืชผักป่า สมุนไพร สามารถเก็บหาได้
5. ผู้เข้ามาใช้ประโยชน์ในเขตป่าชุมชน จะต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด หากฝ่าฝืนจะต้องได้รับโทษตามที่กำหนดไว้

ส่วนกลุ่มองค์กรภายนอกชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนภูวดมีจำนวน 10 องค์กร ทั้งองค์กรภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม สถาบันการศึกษา โดยมีโครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี WWF ประเทศไทย มีบทบาทในการอำนวยความสะดวกและประสานงานร่วมกับภาคีต่าง ๆ ทั้งในระดับท้องถิ่น อำเภอ จังหวัด ส่วนองค์กรอื่น ๆ นั้นมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนกระบวนการงบประมาณ และกิจกรรมการจัดการต่าง ๆ โดยมีบทบาทและความสัมพันธ์ดังแสดงใน ภาพที่ 1

ปัจจุบัน ชุมชนโดยคณะกรรมการป่าชุมชนได้กำหนดให้มีการจัดทำแผนการจัดการป่าชุมชนขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการป่าอย่างยั่งยืน โดยระบุถึงกิจกรรมหลัก ๆ ในรอบปี รายละเอียดดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แผนการจัดการป่าชุมชนภูวัดบ้านคำน้อย

กิจกรรม	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ประชุมคณะกรรมการ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ป่าชุมชน												
เก็บเมล็ดพันธุ์ไม้	✓	✓										
เพาะชำกล้าไม้	✓	✓	✓	✓	✓	✓						
ลาดตระเวนป่าชุมชน	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ทำแนวป้องกันไฟป่า		✓	✓									
ลาดตระเวนป้องกันไฟป่า			✓	✓	✓							
ปลูกป่า							✓	✓				
ดูแลกล้าไม้ที่ปลูกในแปลง	✓									✓		
ประชาสัมพันธ์ วรรณคดีการ	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ดูแลรักษาป่า(เสียงตามสาย/ ประชุมประจำเดือน)												
ค่ายเยาวชน											✓	

4.3 รูปแบบการใช้ประโยชน์ทรัพยากรของคนในชุมชน

ป่าชุมชนภูวัด บ้านคำน้อย มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 650 ไร่ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- ป่าสมบูรณ์ มีพื้นที่ประมาณ 200 ไร่ สภาพป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นปกคลุม มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์พืช มีสมุนไพร เห็ด และสัตว์ป่าหลายชนิด พันธุ์ไม้เด่น ได้แก่ ยางพลวง เต็ง รัง แดง ประดู่ กระจับปี่ มะกอก เกล็ดอื่น ฯลฯ สัตว์ป่าที่พบได้แก่ อีเห็น ตะกวด นก หนู งู กระรอก ฯลฯ สภาพพื้นที่มีความลาดชันเล็กน้อยถึงปานกลาง สลับกับแนวลานหิน และก้อนหินขนาดใหญ่ กระจายระกระ
- ป่าฟื้นฟูหรือป่ากำลังฟื้นตัว มีพื้นที่ประมาณ 450 ไร่ มีพื้นที่มากที่สุด ครอบคลุมบริเวณติดต่อกับบ้านหินเหิบ และบ้านโนนคุณ ตำบลท่าศาลา พื้นที่ที่มีความลาดชันเล็กน้อยถึงปานกลาง เป็นบริเวณพื้นที่ป่ากำลังฟื้นตัว เนื่องจากในอดีตประสบกับปัญหาการบุกรุก การลักลอบตัดไม้ เผาถ่าน การล่าสัตว์ และปัญหาไฟป่า
- ที่พักสงฆ์บุญญนิมิตร์ ตั้งอยู่บริเวณใจกลางผืนป่า เป็นที่เคารพสักการะของชาวบ้านในพื้นที่และหมู่บ้านใกล้เคียง และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่ากับชุมชน

การพึงพิงป่าของชุมชน

สถานที่เก็บหาของป่าของราษฎรในหมู่บ้านค่าน้อย ส่วนใหญ่ คือ เขาภูเม็ง และป่าภูวัด จากการเก็บข้อมูลการพึงพิงป่าของชุมชนบ้านค่าน้อยพบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ร้อยละ 90 เคยเข้าไปเก็บหาของป่า โดยร้อยละ 56.6 จะเข้าไปเก็บหาของป่ามากกว่า 10 ครั้งต่อปี รองลงมา ร้อยละ 21.3 จะเข้าไปเก็บหาของป่า 5-10 ครั้งต่อปี โดยส่วนใหญ่ร้อยละ 95.9 จะเก็บไปเพื่อใช้ทำอาหาร รองลงมาเป็นการเก็บหาเพื่อนำไปใช้เป็นยารักษาโรค คิดเป็นร้อยละ 6.6

โดยชนิดของของป่าที่ยังคงเก็บหาได้ในปัจจุบันมีประมาณ 72 ชนิด โดยแบ่งเป็นเห็ด 47 ชนิด ได้แก่ เห็ดตะไค้ เห็ดปลวก เห็ดน้ำหมาก เห็ดผึ้ง เห็ดตีนแฮด ฯลฯ พืชผัก 8 ชนิด ได้แก่ ผักหวาน ผักอีรอก ผักสาบ ดอกกระเจียว และผักตบหมุย และสัตว์ 17 ชนิด อาทิ แย้ กิ้งก่า จิ้งหรีด แมลงอินูน แมลงทับ ไช้ผดแดง และอึ่งอ่าง นอกจากนี้ยังเก็บหาบริเวณพื้นที่ห้วยอมป่า ไร่ نارอบ หมู่บ้าน ทั้งนี้ของป่าที่เก็บหาได้ ส่วนใหญ่จะเก็บหาเพื่อใช้เป็นอาหารในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจะนำไปขายให้กับราษฎรในหมู่บ้าน

ช่วงเวลาที่สามารถเก็บหาของป่าได้ ส่วนมากจะเป็นช่วงต้นฤดูฝน ตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม โดยเห็ดที่พบจะมีเห็ดปลวก เห็ดตะไค้ เห็ดตีนดำ เห็ดระโงก เห็ดน้ำหมาก เห็ดถ่าน เห็ดเผาะ และเห็ดกระด้าง ในช่วงเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ส่วนของป่าที่นิยม และยังมีปริมาณมากพอให้เก็บหาเพื่อนำมาขาย ได้แก่ เห็ดระโงก เห็ดตะไค้ เห็ดปลวก และ ไช้ผดแดง อย่างไรก็ตาม ปริมาณของป่าที่เก็บหาได้ในปัจจุบันมีปริมาณลดลง และหายากมากขึ้น โดยของป่าที่หาได้ยากในปัจจุบัน ได้แก่ กิ้งก่า และอึ่งอ่าง (รายละเอียดดังตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 ปฏิทินการเก็บหาของป่าในช่วงระยะเวลารอบปีบ้านคำน้อย

การใช้	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
เห็ด												
ไข่มดแดง												
หน่อไม้												
ผักหวาน												
ผักตั่ว												
ผักสาบ												
ดอกกระเจียว												
แย้												
อึ่งอ่าง กบ เขียด												
กิ้งก่า			มาก									
ผักตูปหมูบ												
ผักเม็ก												
กลอย												
หนู												
นก												
จิ้งหรีด												
แมงกะซอน				มาก								
แมลงดา												
ผึ้ง ต่อ												

4.4 ผลจากการจัดการทรัพยากร

จากการการประเมินผลความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนภูวัดโดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยใช้โมเดลว่าวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงในมิติ 4 มิติ (สี่มุมของว่าว) ทั้งด้านเศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ ด้านสังคม ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในหมู่บ้าน วัฒนธรรมประเพณี มิติที่สามด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีมิติ ข้อตกลงร่วม กฎระเบียบ โครงการพัฒนา นโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชน หรือระดับนโยบาย สามารถสรุปได้ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ พบว่า ชุมชนมีรายได้จากการเก็บหาของป่าเพิ่มขึ้น อาทิ เห็ด หน่อไม้ ผักหวานป่า ไข่มดแดง ฯ อีกทั้งยังเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายภายในครัวเรือน ได้ดีอีกด้วย

2) ด้านสังคมวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน พบว่า ชาวบ้านและคนในชุมชนมีความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจต่อการดูแลรักษาป่าเพิ่มมากขึ้นกว่าในอดีต มีความรู้ความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของป่าเพิ่มขึ้น และเข้าร่วมกิจกรรมดูแลรักษาป่าเพิ่มขึ้นโดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

3) ด้านสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า สภาพป่าได้รับการฟื้นตัวเนื่องจากไฟป่าลดลง ส่งผลให้สภาพป่าเริ่มรกรงขึ้น ภูเขาไม้ขนาดเล็กเพิ่มขึ้น มีปริมาณของป่ามีจำนวนชนิด ปริมาณ และความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญชุมชนสามารถรักษาพื้นที่ป่าธรรมชาติผืนสุดท้ายของหมู่บ้าน จำนวน 650 ไร่ ไว้ได้จากการถูกบุกรุกคุกคามและขยายตัวของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว อันเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งอาหาร แหล่งเรียนรู้ของชาวเด็ก เยาวชน และคนในชุมชน

4) ด้านข้อตกลงร่วม กฎระเบียบ โครงการพัฒนานโยบายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งในระดับชุมชน หรือระดับนโยบาย พบว่า การจัดการป่าช่วยเสริมสร้างศักยภาพบุคลากรชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ องค์กรชุมชนเข้มแข็ง ทำงานเป็นระบบในการจัดการดูแลป่าชุมชน ผ่านกิจกรรมต่างๆ เกิดความร่วมมือในการจัดการจัดป่าร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น วัด โรงเรียน และองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีบทบาทหนุนเสริมและสร้างความร่วมมือในการจัดการป่า ตลอดจนเกิดความร่วมมือและขยายเครือข่ายจัดการป่าชุมชน ในพื้นที่อำเภอัญญาศรี จำนวน 7 ป่าชุมชน และ ขยายเพิ่มเติมการจัดการป่าชุมชนเพิ่มอีก 2 แห่งในพื้นที่ใกล้เคียง

4.5 ความท้าทายและแนวทางในอนาคตของชุมชน

คณะกรรมการป่าชุมชนภูวัดและชุมชนดำเนินกรทบทวนแผนการปฏิบัติงานและผลการดำเนินงานเป็นประจำทุกปีเพื่อนำมาใช้ในการปรับปรุงและวางแผนการทำงานให้เหมาะสมมากขึ้น ตลอดจนการเสริมสร้างศักยภาพการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ การส่งเสริมบทบาทกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนต่อการบริหารจัดการป่าให้เพิ่มมากขึ้น การจัดค่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชน รวมทั้งการสร้างบทบาทการจัดการป่าร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีพื้นที่ติดต่อกับป่าภูวัดซึ่งมีไฟป่าเกิดขึ้นและถูกลามเข้ามาในเขตป่าภูวัดเป็นประจำทุกปี

5. แนวทางการจัดการองค์ความรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากร

ชุมชนร่วมกับโครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี WWF ประเทศไทย, โครงการรักษ้ำป่า สร้างคน 84 ตำบล วิถีพอเพียง โรงเรียนบ้านคำน้อย และสถานีพัฒนาและส่งเสริมการอนุรักษ์สัตว์ป่าห้วยกุ่ม จัดตั้งศูนย์ศึกษารวมชาติภูวดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ป่าภูวดเป็นพื้นที่ศึกษาธรรมชาติให้แก่เยาวชน นักเรียน ตลอดจนชุมชนท้องถิ่น การสร้างความตระหนักและสร้างความเข้าใจ และปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าและความสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนเพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ อันเป็นการยกระดับและต่อยอดกิจกรรมการจัดการป่าในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา โดยผ่านกระบวนการนักวิจัยชาวบ้านภายในชุมชนจำนวน 5 คน คือ นางทองม้วน พันธุ์โยสี, นางเกษร สมใจ, นางลำไพ บุญปัญจะ, นางทองปลิว คำมณีจันทร์ และนายบุญเลิศ พระชุมชัย ร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนในการจัดทำฐานข้อมูลป่าชุมชนภูวดขึ้นซึ่งประกอบไปด้วยรายละเอียดข้อมูลพื้นฐานป่าชุมชนภูวด ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมความเชื่อ และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ รวมทั้งจัดทำอาคารศูนย์ศึกษารวมชาติขึ้นเพื่อจัดแสดงข้อมูลความสำคัญ ความเป็นมา การจัดการป่า ตลอดจนทรัพยากรในพื้นที่ และเส้นทางศึกษารวมชาติระยะทาง 1.5 กิโลเมตร ผ่านพื้นที่ป่าเต็งรัง และจัดทำสถานีสื่อความหมายในการเรียนรู้ระบบนิเวศป่าเต็งรัง จำนวน 8 สถานี ใ้บริการนักเรียน เยาวชน นักศึกษา และบุคคลทั่วไปได้เรียนรู้

6. การแก้ไขและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ชุมชนบ้านคำน้อยได้ร่วมกันดูแลรักษาป่าภูวดอันเป็นป่าผืนสุดท้ายที่หลงเหลืออยู่ของหมู่บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา และเริ่มดูแลรักษาป่าอย่างเป็นทางการได้การจัดการป่าชุมชน ในปี พ.ศ. 2551 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลากว่า 10 ปี ร่วมกับกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ ส่งผลสภาพป่าได้รับการฟื้นฟู มีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผลผลิตจากป่า อาทิ เห็ดชนิดต่าง ๆ ผักหวาน อีรอก ดอกกระเจียว ไช้ผดแดง ฯลฯ มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน อันเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชนได้เป็นอย่างดี

การประเมินการกักเก็บคาร์บอนเมื่อปี พ.ศ. 2553 ในพื้นที่ป่าสมบูรณ์จำนวน 250 ไร่ นั้นสามารถกักเก็บคาร์บอนได้ถึง 6.59 ตันคาร์บอนต่อไร่ คิดเป็น 1,647 ตันคาร์บอนต่อพื้นที่ป่าสมบูรณ์ทั้งหมด และพื้นที่ป่าฟื้นฟูจำนวน 400 ไร่ สามารถกักเก็บคาร์บอนได้ 2.92 ตันคาร์บอนต่อไร่ คิดเป็น 1,168 ตันคาร์บอนต่อพื้นที่ป่าฟื้นฟูทั้งหมด และเมื่อปี พ.ศ. 2554 ได้ประเมินเพื่อติดตามความเพิ่มพูนของปริมาณคาร์บอนในพื้นที่ป่าสมบูรณ์และป่าฟื้นฟู โดยประเมินการกักเก็บคาร์บอนในพื้นที่ป่าสมบูรณ์ได้ 6.95 ตันคาร์บอนต่อไร่ คิดเป็น 1,737.50 ตันคาร์บอนต่อ

พื้นที่ป่าสมบูรณ์ทั้งหมด ซึ่งมีศักยภาพการกักเก็บเพิ่มถึง 0.36 ตันคาร์บอนต่อไร่ต่อปี โดยสามารถดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ 1.32 ตันก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่อไร่ต่อปี และปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนได้ 0.96 ตันก๊าซออกซิเจนต่อไร่ต่อปี และประเมินการกักเก็บคาร์บอนในพื้นที่ป่าฟื้นฟูได้ 3.23 ตันคาร์บอนต่อไร่ คิดเป็น 1,292 ตันคาร์บอนต่อพื้นที่ป่าฟื้นฟูทั้งหมด ซึ่งมีศักยภาพการกักเก็บเพิ่มถึง 0.31 ตันคาร์บอนต่อไร่ต่อปี โดยสามารถดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ได้ 1.13 ตันก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ต่อไร่ต่อปี และปลดปล่อยก๊าซออกซิเจนได้ 0.82 ตันก๊าซออกซิเจนต่อไร่ต่อปี ถ้าชุมชนสามารถฟื้นฟูป่าให้สมบูรณ์มากขึ้นจะมีศักยภาพในการดูดซับและกักเก็บคาร์บอนได้เพิ่มทุกๆ ปี ซึ่งแสดงให้เห็นว่าป่าภูวัดนอกเหนือจากการเป็นแหล่งพึ่งพิงอาศัยของคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงแล้ว ยังสามารถดูดซับก๊าซเรือนกระจกและเก็บกักคาร์บอนไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งการศึกษาดังกล่าวยังคงอยู่ระหว่างการดำเนินการต่อเนื่องและส่งผลให้ชุมชนได้รับรู้และเล็งเห็นถึงความสำคัญของป่าภูวัดเพิ่มมากขึ้น

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในปีปัจจุบันในพื้นที่บ้านค่าน้อย อำเภอแม่จวน จังหวัดขอนแก่นพบว่า มีอากาศร้อนขึ้น ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภาวะแห้งแล้งและฝนทิ้งช่วง ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งในด้านสุขภาพชีวิตความเป็นอยู่ มีการเจ็บป่วยบ่อยขึ้น การประกอบอาชีพ ผลผลิตทางการเกษตรได้รับความเสียหายจากแมลงศัตรูพืชระบาด แห่งเหี่ยวตาย และมีปริมาณผลผลิตลดลง การปรับตัวของคนในชุมชนส่วนใหญ่คือการเปิดพัดลม ซึ่งสร้างภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งมีค่าใช้จ่ายในภาคเกษตรกรรมเพิ่มขึ้นในการดูแลรักษาการใส่ปุ๋ย การรดน้ำ ฯลฯ โดยชุมชนมีข้อเสนอแนะทางในการแก้ไขและปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคือ การเพิ่มศักยภาพการจัดการป่าชุมชน การปลูกป่าเสริม การรณรงค์ไม่จุดไฟเผาป่าและเผาไร่ การปรับเปลี่ยนพันธุ์พืชที่มีความทนทานต่อภูมิอากาศและโรคแมลง การส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ การกำจัดแมลงศัตรูพืชโดยวิธีชีวอินทรีย์ (แตนเบียน) การทำเกษตรแบบผสมผสาน เป็นต้น

ภาพกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน

ภาพที่ 1 สภากาแฟบ้านเรือนบ้านค้ำน้อย

ภาพที่ 2 ป้ายป่าชุมชนภูวัด บ้านค้ำน้อย

ภาพที่ 3 ป้ายกฎระเบียบป่าชุมชนภูวัดบ้านค้ำน้อย

ภาพที่ 4 ศูนย์ศึกษาธรรมชาติภูวัด

ภาพที่ 5 กิจกรรมค่ายเยาวชนศึกษาดูงาน

ภาพที่ 6 กิจกรรมปลูกป่า

ภาพที่ 7 กิจกรรมทำแนวกันไฟป่า

ภาพที่ 8 กิจกรรมสำรวจประเมินคาร์บอน

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน 2550. ข้อมูลพื้นฐานฐานระดับหมู่บ้าน/ชุมชน (กชช.2คปี 2550) บ้านคำน้ำ้อย ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น. กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย.

คณะกรรมการป่าชุมชนภูวัด 2553. ร่าง แผนการจัดการป่าชุมชนภูวัด บ้านคำน้ำ้อย อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น.

โครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี WWF ประเทศไทย 2551. ผลการศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ความรู้ ความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรรวมถึงความต้องการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับกิจกรรมฟื้นฟูป่า ในพื้นที่ตำบลเป้าหมาย ภายใต้การดำเนินโครงการฟื้นฟูภูมิทัศน์ป่าไม้และคุณภาพชีวิตชุมชนลุ่มน้ำชี ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น (โครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี)". องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล สำนักงานประเทศไทย

โครงการฟื้นฟูลุ่มน้ำชี WWF ประเทศไทย 2554. รายงานฉบับสมบูรณ์ "การฟื้นฟูภูมิทัศน์ป่าไม้และคุณภาพชีวิตชุมชนอย่างมีส่วนร่วมลุ่มน้ำชีตอนบน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น". องค์การกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล สำนักงานประเทศไทย

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอมัญจาคีรี 2553. แผนชุมชน บ้านคำน้ำ้อย หมู่ที่ 4 ตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น.

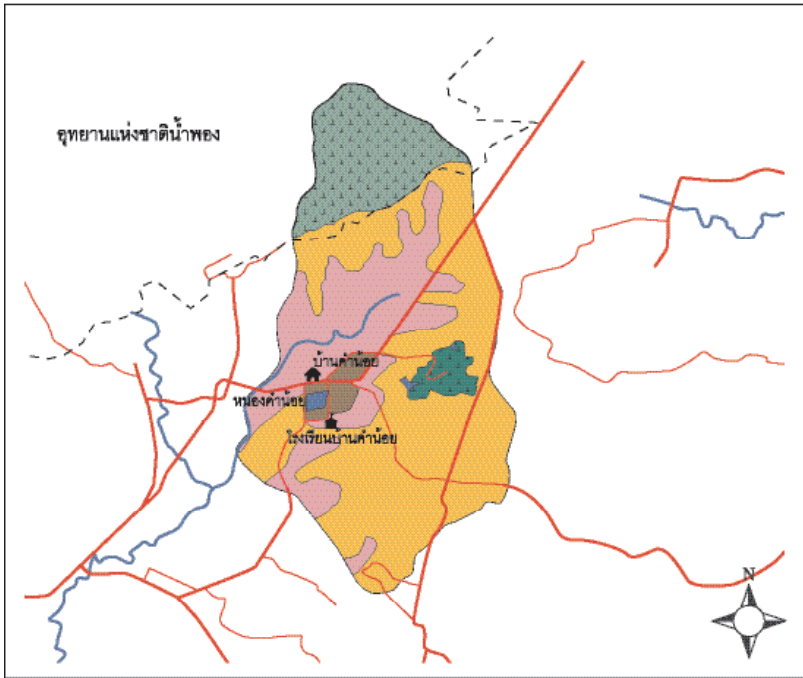
องค์การบริหารส่วนตำบลคำแคน 2552. แผนพัฒนาสามปี (2552-2554). องค์การบริหารส่วนตำบลคำแคน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น.

ชุมชนบ้านค้ำน้อย

หมู่ 4 ต.คำแคน อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น (ป่าชุมชนภูวัต)

แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน

บ้านค้ำน้อย หมู่ 4 ต.คำแคน อ.มัญจาคีรี จ.ขอนแก่น

— แนวเขตจังหวัด	🏠 หน่วยราชการ	🏠 หมู่บ้าน	🌿 พื้นที่นา
- - - - - แนวเขตอำเภอ	🌊 แหล่งน้ำ	🏠 ที่อยู่อาศัย	🌿 พื้นที่ป่า
..... แนวเขตตำบล	📏 ทางน้ำสายหลัก	📏 ถนนสายหลัก	🌿 พื้นที่ป่าใช้สอย
- - - - - แนวเขตอุทยานแห่งชาติ	📏 ทางน้ำสายรอง	📏 ถนนสายรอง	🌿 พื้นที่ป่าอนุรักษ์

ศูนย์วนศาสตร์ชุมชนเพื่อคนกับป่า-ประเทศไทย

ตู้ปณ. 1111

ที่ทำการไปรษณีย์เกษตรศาสตร์

กรุงเทพ 10903

โทร +66 (0)2 940 5700

โทรสาร +66 (0)2 561 4880

Email: thailand@recoftc.org

www.recoftc.org

Printed on recycled paper.